

HOE ZIJN DE KERKTORENS EIGENDOM GEWORDEN VAN DE BURGERLIJK GEMEENTE?

Het blijft een bijzondere situatie: het schip van de kerk in eigendom van de kerkelijke gemeente en de 'aangehechte' toren eigendom van de burgerlijke gemeente. Hoe is deze min of meer bizarre situatie, die al meer dan 200 jaar zorgt voor onbegrip en juridische haarkloverijen, zo ontstaan?

Daarvoor moeten we, ter inleiding, ver teruggaan in de tijd: de tijd van voor de Franse revolutie in 1789. Het grondgebied wat nu Nederland is werd toen de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden genoemd. Een samenwerking van gewesten die elkaar steunden op het gebied van douane en defensie.

Al vanaf de Middeleeuwen was de macht in die republiek stevig in handen van de Staat en de Kerk. Tot onder invloed van de Verlichting (o.a. meer politieke macht en vrijheden voor de bevolking) in 1789 de Franse revolutie plaatsvond. Onder de leuze 'vrijheid, gelijkheid en broederschap' breidde het gedachtengoed van de revolutie zich uit tot de omliggende landen waaronder Nederland, in 1795 omgedoopt tot de Bataafsche Republiek.

Naast meer invloed en gelijkheid voor het volk voerde men de scheiding door van Kerk en Staat. In de voorafgaande eeuwen had er namelijk een zodanige vermenging plaatsgevonden waardoor het lang niet altijd duidelijk was wat tot de Kerk behoorde of wat tot de Staat.

Een treffend voorbeeld daarvan is een kerkgebouw. Het was duidelijk dat het schip van de kerk tot de kerkelijke eigendommen behoorde. Maar de kerktoren (met daarin de kerkklokken(!), zichtbaar onderdeel van de kerk en onlosmakelijk daaraan verbonden, werd als bezit van 'het dorp', lees: van de overheid c.q. de staat gerekend.

Want het was met name de overheid die er belang bij had om de toren in stand te houden. Want die toren werd niet alleen gebruikt als uitkijkpost, maar de torenklok werd geluid bij oorlogsdreiging of bij brand, bovendien fungeerde de toren als opslagplaats van brandbestrijdingsmateriaal. Daarbij werd door het driemaal op vaste tijden luiden van de klokken de dorpelingen maar met name de arbeiders in het veld op de hoogte gehouden van hoe laat het was. In de toren bevond zich ook het zgn. 'hûnegat', daarin werden wetsovertreders opgesloten.

In de nieuwe republiek stelde men in 1798 de zgn. Staatsregeling vast; hierin werd op papier vastgelegd welke eigendommen voortaan van de Staat waren en welke van de Kerk. Omdat nog niet alle grietenijen (oude benaming voor gemeenten) als overheidsorgaan functioneerden werd in Dantumadiel pas in 1804 door de dorpsvertegenwoordigers bepaald waar de torens, klokken en kerkgebouwen bij ondergebracht zouden worden.

In 1810 kwam de definitieve toedeling en daar kwam voor Dantumadiel uit voort dat de dorpelingen van Dantumawoude, Driezum, Feanwâlden en Rinsumageast de torens bij het dorp ('de staat') wilden houden. Dat zijn nu nog altijd de kerktorens die in eigendom en onderhoud van de gemeente zijn (Akkerwoude hoorde daar aanvankelijk ook bij maar omdat er in 1850 een vervangend torentje op de kerk werd aangebracht, gold die nadien als kerkelijk eigendom).

Deze situatie heeft in de loop der eeuwen tot veel onbegrip geleid en zoals eerder geschreven, juridische touwtrekkerij. Er is in de loop der tijd ook diverse keren geprobeerd om aan deze toestand een einde te maken door de torens bij de kerken onder te brengen maar dat liep steeds stuk op het feit dat de kerken de torens alleen wensten over te nemen wanneer alle (achterstallige) onderhoud door de gemeente uitgevoerd zou worden.

Voor het laatst was dit nog het geval in 2009 toen er zelfs sprake was, om in navolging van de toenmalige gemeente Dongeradeel, een stichting op te richten waar alle monumenten (inclusief de kerktorens) in ondergebracht zouden worden. Ook hier vormde het achterstallig onderhoud of het ontbreken van een gemeentelijke bruidsschat, het struikelblok voor het doorgaan van de plannen.

Damwâld, Streekargyf Noardeast-Fryslân, 29 maart 2021, Pieter van der Bij